

Lengyel Emese

KI A SZERZŐ? – A MAGYAR SLÁGERGYÁROS, ZERKOVITZ BÉLA BÍRÓSÁGI ÜGYE (1925)

[DOI 10.35402/kek.2022.3.4](https://doi.org/10.35402/kek.2022.3.4)

Absztrakt

Zerkovitz Béla (1881–1948) az egyik legismertebb 20. századi magyar slágerkomponista. Szerzőként több száz szanzont, kuplét és operettet jegyez. Köztudott, hogy Zeneakadémián sohasem tanult, csupán egy gépészmérnöki oklevéllel rendelkezett. A végzettsége pályája során többször gondot jelentett, ugyanis több szakmabeli megkérdőjelezte zeneszerzői képességeit. Jelen írásban a zeneszerző 1925-ös bírósági ügyének bemutatására vállalkozom. A pert az *Árvácska* című operettdarabban kapcsolatban indította a zeneszerző ellen Huber Miksa karmester. Huber azt állította, hogy nemcsak hangszerelte és harmonizálta a szóban forgó operettet, hanem ő emelte művészi alkotássá. Elmondása szerint Zerkovitz csupán elfütyülte, eldúdolta a dalokat, a munkát azonban ő végezte el, mely már egy konkrét rágalmozással is felért. Éppen ezért a per során kérte, hogy ismerjék el az operett társszerzőjeként. Továbbá nagyobb részesedést kért az előadás bevételéből. Zerkovitz ügyvédje igen felkészült, a szerzőséget érintő általános tényeket meggyőzően alkalmazta a konkrét esetre: „A kereset – kezdte – a zenevilágban szokásos nagyzásnak és nagyzolásnak az eredménye. Generális szokás az, hogy előkelő komponisták megkomponálják dalműveiket, a hangszerelést azután rendszerint karmesterekre bízják. A magyar operettirodalomban igen sok példa van erre” (*Az Est.* 15. évf. 34:5). A kutatás korabeli sajtóforrások segítségével rekonstruálja, hogy miként alakult a per Zerkovitz és a karmester között, valamint, hogy milyen zenetörténeti példákat hoztak fel a szembenálló felek. Céloom, hogy bemutassam a magyar slágerkomponista egyik peres ügyének hátterét, mely esetpélda során betekintést kapunk a 20. századi magyar szerzői jogokba és a korabeli operettjátszásba is.

Kulcsszavak: bírósági per, magyar operett, szerző, társszerző, sajtóforrások.

Abstract

Who Was the Composer? – The Court Case of The Hungarian Hit Composer, Béla Zerkovitz (1925)

Béla Zerkovitz (1881–1948) is one of the most well-known Hungarian hit composers of the 20th century. He wrote several hundred chansons, couplets, and operettas, although he has never attended the Academy of Music, he had a degree in mechanical engineering. His degree caused problems many times during his career because some professionals questioned his composing skills. In my lecture, I undertake to present the court case of the composer from 1925. The lawsuit against the composer was filed by conductor Miksa Huber for the operetta titled *Árvácska* [*Pansy*]. Huber claimed that he did not only orchestrated and harmonized the operetta, but he also made it into an artistic work. He said that Zerkovitz only wiggled and sang the tunes, but the work itself was done by Huber, which equals defamation. For this reason, through the lawsuit, he wanted to be acknowledged as a co-author of the operetta. He also wanted to have a larger amount from the income after performances. Zerkovitz's lawyer was quite well-prepared, he applied the general facts about the authorship on the concrete case: “This suit – as he began – is the result of the general delusions of grandeur in the world of music. It is a general habit to compose the tunes, then leave orchestrating to the conductor. In the Hungarian operetta literature, there are several examples of that” (*Az Est.* Vol. 15, No. 34, 5). With the help of contemporary press sources, the research reconstructs the way the lawsuit developed between Zerkovitz and the conductor, and what kind of examples did the opponent participants bring up from the music history. My goal is to present the background of the Hungarian composer's lawsuit, through which we can get a glimpse of the Hungarian copyrights in the 20th century and of contemporary operetta playing.

Keywords: court case, Hungarian operetta, composer, co-author, press sources.

Zerkovitz Béla (1881–1948)¹ az egyik legismertebb 20. századi magyar slágerkomponista. Szerzőként több száz szonett, kuplét és operettet² jegyez, pedig csupán egy gépészmérnöki diplomát szerzett.³ Ez a végzettsége pályája során néhány alkalommal gondot jelentett, ugyanis több szakmabeli megkérdőjelezte zeneszerzői képességeit. Legtöbbször a „Lopkovitz” vagy éppen a „fütyös zeneszerző” gúnyneveket aggatták rá a pályatársai, ennek okát pedig igencsak megfelelően szemlélteti a jelen írásban bemutatott példa, az 1925-ös *Árvácska*-per során ellene felhozott valamennyi vád.⁴ A szóban forgó pert Huber Miksa (1866–1926) karmester indította,⁵ aki nem mást állított, minthogy nemcsak hangszerelte és egyben harmonizálta is a szóban forgó operettet, hanem egyszersmind ő emelte művészi alkotássá. Elmondása szerint Zerkovitz csupán elfütyülte, eldúdolta a dalokat, a munkát azonban – már nem először – ő végezte el, mely már egy konkrét rágalommal is felért. Éppen ezért az eljárás során Huber kérte, hogy ismerjék el a szóban forgó operett társszerzőjeként. Továbbá nagyobb részesedést kért az előadás bevételéből. Zerkovitz ügyvédje pedig felkészültnek bizonyult, a szerzőséget érintő általános tényeket rendkívül meggyőzően alkalmazta e konkrét esetre. A kutatás során elsősorban a korabeli sajtóforrások segítségével igyekeztem rekonstruálni a per állomásait.

1 Székely 1994:876.; Schöpflin Aladár-féle lexikonban 1882-es születési dátum szerepel. Lásd Schöpflin 1929:463; A Brockhaus–Riemann-féle zenei lexikon magyar változatában a szerzőről szóló szócikkben az 1881-es dátum szerepel. Lásd Brockhaus–Riemann 1985:713.

2 Zerkovitz operettjei időrendi sorrendben (1911 és 1947 között): *Aranyeső*; *Die schöne Marietta*; *Gyerünk csak*; *Katonadolog*; *Eine feine Familie*; *Die Wundermühle*; *Das Finanzgenie*; *Fedák Sári toalettje*; *Aranyfácán*; *Beppo*; *Aranymadár*; *La Bambola della Fracteria*; *Százszorszép*; *Postás Katica*; *A nóta vége*; *Hattyúvilág*; *Zsiványvilág*; *Árvácska*; *Csókos Asszony*; *A legkisebbik Horváth leány*; *Eltörött a hegedűm*; *Doktor Úr*. Lásd többek között Gál 2007:134–135.; Zerkovitz.hu; *Az Árvácska* esetében is egy elírásra kell felhívnom a figyelmet, a Gál-könyv a bemutató dátumaként az 1926-os esztendő jelöli meg az 1924 helyett. A bemutató pontos dátumát lásd többek között: *Az Árvácska* a Király Színházban. (1924.09.05.) *Pesti Napló*, 75. (184):7. A New York Kávéháztól a világhír. Kálmán Imre életútja. (1969.04.12.) *Film, Színház, Muzsika*, 13. (15):24–26.

3 Székely 1994:876.

4 Jelen témablokkra egy átfogó sajtóreceptió-kutatás keretében találtam rá, mely során a Zerkovitz életművét vizsgálom sajtóforrások (interjúk, kritikák, tudósítások stb.) segítségével.

5 Schöpflin 1929:279.

Az *Árvácska* diadalútja

Az *Árvácska* című operett ősbemutatóját 1924. július 1-jén tartották a Budai Színkörben (100. előadás: 1924. október 8.).⁶ A színház közel négyhónapos szezont zárt 1924-ben. A későbbi, a perben felhozott szerzői osztalékok, bevételek miatt szükséges a Budai Színkör gazdasági helyzetének feltérképezése. Erről a korabeli sajtó szintén részletesen beszámolt, hiszen a teátrum vezetése az *Árvácska* előtt finánciális problémákkal küzdött: „...Nemcsak színházi körökben ismeretes, de a publikum is tudja, hogy az *Árvácska* bemutatójáig milyen abnormálisan rosszul ment a Budai Színkör a súlyos gazdasági körülmények miatt...”⁷

A vállalkozásnak tehát sürgősen egy sikerdarabra volt szüksége. A zsurnaliszták, a kritikusok már a júliusi premiert megelőzően nagy karriert jósoltak e darabnak: „A magyar operett-kalendárium legnevezetesebb dátumának ígérkezik az *Árvácska* premierjének napja. Minden jel arra mutat, hogy úgy a pompás szöveg, mint a buja melódiákban hullámzó zene egy nagy világsiker induló helyévé teszi a Budai Színkört...”⁸ – olvasható a *Szózat* hasábjain 1924. június 29-én. A premiert követően pedig már biztosnak látszott a hosszútávú siker, legalábbis Faragó Jenő szerint: „Bús-Fekete László librettója egy kedves, épkézláb vígjátéki ötletnek mulatságos, operettszerű feldolgozása. Zerkovitz Béla partitúrája csupa melódia és esprit, magyaros ízű francia muzsika, ötletes, fülbemászó, népszerűségre hajló, táncra invitáló, színes, jó operettzene.”⁹

6 *Az Árvácska* századik előadása. (1924.10.10.) 8 *Órai Újság*, 10. (213):7; *Az Árvácska* 75-ik előadásáról is beszámolt a sajtó. Lásd *Az Árvácska* 75-ik előadása a Budai Színkörben. (1924.09.06.) *Az Est*, 15. (185):9; Koch szerk. 1996.

7 Beszámoló a Budai Színkör négyhónapos szezonzáróról. (1924.10.05.) *Színházi Élet*, 14. (40): 26.

8 *Árvácska* – július 1. (1924. 06. 29.) *Szózat*, 6. (139): 14.

9 „Egyes kiválóbb számai: *Árvácska* belépője az első felvonásban, a „*Tanár úr, kérem!*” refrénű pattogó duett (Rátkai–Somogyi), a hangulatos Java („*Egyszer volt, hol nem volt!*”), a Cairó-dal, az estharangról szóló nóta (hegedű-, tárogató- és hárfakisérettel), két nagyszerűen fölépített finálé és egy sereg más szám, amelyeknek poétikus, szép szövegét mind Kulinyi Ernő írta. Az a hagyományos dióhéj, amelybe egy jó operett meséje és melódiája befér, ezúttal aranydió, amely csillog, kápráztat, hangulatozat ad és nagyon-nagyon jól esik...” – fejtette ki gondolatait Faragó Jenő. *Árvácska*. [Faragó Jenő] (1924.07.02.) 8 *Órai Újság*, 10. (130):7.

A pompás operettet pompásan játsszák Budán. [...] Sebestyénéknak nagy sikerük lesz ma este; de meg is érdemlik”.¹⁰ Az elvárásoknak eleget tett az operett és a bevétel csakhamar meghaladja a 2 milliárd koronát (103.482 eladott jegy – 75 előadás),¹¹ így forgalmi adó jogcímen csaknem 75 millió koronát fizetett be Sebestyén Géza igazgató.¹² Az operettet hárman jegyezték: Zerkovitz, Bús-Fekete László (1896–1971)¹³ és Kulinyi Ernő (1893–1945).¹⁴ Ezek a szerzők is igencsak jól jártak, ugyanis az előadások után fizetett osztalék nem kevés, így a három szerző: 200 millió felüli koronát kapott osztalék jogcímen,¹⁵ ez pedig csak tovább nőtt azzal, hogy átkerült a Király Színházba az előadás.

Tehát ezt követően az előadás „átköltözött” Pestre, a Király Színházban 1924. szeptember 13-án mutatták be.¹⁶ A századelőn a Király a fővárosi operettjártás egyik meghatározó intézményévé tudott válni.¹⁷ Habár jelen esetben – az *Árvácska* darabhoz szorosan kapcsolódva – meg kell jegyezni azt is, hogy 1924–25-ben komoly anyagi gondokkal küzdött a színházi vezetés. Az alapító, Beöthy László (1873–1931)¹⁸ 1903-tól egészen 1925-ig igazgatta a teátrumot, mely 1918-tól az Unió Színházüzemi és Színházépítő Rt. tagjaként működött tovább. Ezt követően az Unió megbukott (1924), a színház

vezetője pedig Faludi Jenő (1873–1933)¹⁹ lett. Ilyen körülmények között érkezett meg a Királyba ez az operett, mely már Budán bizonyított: „Az a rendkívüli siker, mely az *Árvácskának*, Zerkovitz Béla és Bús-Fekete László operettjének kijutott, arra indította a Király Színház igazgatóságát, hogy a népszerű darabot műsorába fölvegye...”²⁰ A darab csakhamar sikeres lett Pesten is: „Budáról a Királyba vonult át a Bús-Fekete–Zerkovitz-operett. Az utazás nem ártott meg neki; a darab romantikája teljes súlyban édeskedik itt is, a zene is ugyanazzal a hatással van: fülbemászó. Füle válogatja aztán, hogy meddig marad bent; átlagos, népi fülekre lévén számítva, általában: sokáig. Az előadásról több mondanivaló essék, mert az előadás jó. [...] Az *Árvácska* Budán meleghez volt szokva; pesti fogadtatásának első estéjén az *Árvácska* eléggé Budán érezhette magát”.²¹ Huber pedig azt szerette volna, ha Zerkovitz elismerné a darab társszerzőjeként, így egyszersmind ő is részesült volna a kifizetésekből. Sőt bizonyára ő is értesült arról, hogy a premieren külföldi igazgatók tették tiszteletüket,²² valamint számos cikk tényként közölte, hogy a darab Bécsben²³ és több külföldi operettszínpadon bemutatásra kerül majd a közeljövőben.

A per

A per alapját tehát az operettelőadás páratlan sikere és azzal járó anyagi (és erkölcsi) megbecsülés adta. A kérdés pedig nem más, minthogy Huber milyen munkát végzett el, az elvégzett munka beillik-e a szerzői funkciók sorába. Kiemelten a januári, a februári és az áprilisi hónapok eseményei kerülnek szóba, kifejezetten az a per, melyet a társszerzőség elismerésének irányába indított Huber. Merthogy időközben például Zerkovitz is beperelte Hubert (sajtó útján elkövetett hitelrontás vétsége jogcímen),²⁴ többek között a jóhírnév megsértéséért, valamint ugyanezért sajtóper indított többek között *Az Est* ellen is.

19 Székely 1994:199.

20 Az *Árvácska* a Király Színházban. (1924.09.05.) *Pesti Napló*, 75. (184):7.

21 (*Árvácska*). (1924.09.14.) *Pesti Hírlap*, 46. (191):15.

22 Külföldi igazgatók az *Árvácska* premierjén. (1924.06.29.) *Szózat*, 6. (139):14.

23 Az *Árvácska* ősszel színre kerül Bécsben. (1924.07.09.) *8 Órai Újság*, 10. (136):7.

24 A Budapest Főváros Levéltárában az adott peranyag is megtalálható.

10 Uo.

11 Beszámoló a Budai Színkör négyhónapos szezonjáról. (1924.10.05.) *Színházi Élet*, 14. (40):26.

12 Uo.

13 Székely 1994:123.; Munkásságáról bővebben lásd még Schöpflin 1929:16-17.

14 Székely 1994:432.

15 Beszámoló a Budai Színkör négyhónapos szezonjáról. (1924.10.05.) *Színházi Élet*, 14. (40):26.

16 Schöpflin 1929:16.; *Az Est* lapban a következőképpen harangozzák be az előadást: „Szombaton, szeptember 13-án játssza először a Király Színház az *Árvácskát*. A páratlan sikerű Zerkovitz-operett királyszínházi előadása elsőrendű színházi produkció lesz. Vaály Ilona, Somogyi Nusi, Kiss Ferenc, Boross Géza, Latabár, Szirmai, Rozsnyói Ilona és a többiek. Tihanyi Vilmos rendezésével, teljes ambícióval készülődnek a szenzációs előadásra, amelynek külön látványossága lesz a második felvonásbeli divatrevü. Kiss Ferenc gyönyörű dalai, Boross Géza új aktuális kupiéi, a pazar díszletek külön eseménnyé teszik a királyszínházbéli *Árvácskát*, amelynek bemutatója jegyeit már e hét szombatián árusítja a pénztár”. A Király Színházban szeptember 13-án: *Árvácska*. (1924.09.06.) *Az Est*, 15. (185):9; Koch szerk. 1958.

17 Nagy 2001:605-631.

18 Székely 1994:84.

Az első újságcikkek már 1925 januárjában napvilágot láttak, hiszen ebben a hónapban nyújtotta be Huber a keresetet Zerkovitz ellen. Az ügyről *Az Est* 1925. január 17-én hosszasan számolt be.²⁵ Sőt január 18-án már a szakma egyes képviselőit is nyilatkozatra bírták a konkrét ügy kapcsán. A cikk *Huber Miksa, az Árvácska „társzerzője” 75 millió tantiméért pörli Zerkovitz Bélát* címmel, és *Aki nyolc éve füttyörész és aki nyolc éve hangszerel, modulál, harmonizál – Melódiaforrás, mely dúdol és billeget* alcímmel jelent meg. Gy. V. szerző elsőként Zerkovitz nemzetközi karrierjéről szólt, ami egyrészt ismeretes, másrészt az a ragadványnév (gúnynév) sem idegen, hogy „Lopkovitz”: „Elérte a legnagyobbat, amire egy dalszerző egyáltalában vágyódhat: a világhírű milánói Ricordi-cég a kiadója. Dalait, ezeket az egészen könnyű fajsúlyú, fülbemászó, nagyon gyakran ismerős melódiákra emlékeztető dalokat már nemcsak a budapesti kabarékban és kávéházakban és utcákon csépelik agyon, hanem az egész világon. Londonban csakúgy, mint Buenos Airesben, sőt már a velencei lagúnákon is a *Bözsike édest* éneklő a nászutasokat ringató, borraivalóra éhes lagúnás”.²⁶ Azt beszélték, hogy Zerkovitz „összelopkodta” és mással végeztette el a munkát. Ezellen Huber ment perre, méghozzá első körben 75 millió részesedést követelt Zerkovitztól – a Budai Színkör és a Király Színház előadásai után kapott tantiémet (az előadás bevételeiből a szerzőnek, szerzőknek fizetett jogdíj) figyelembe véve ez nem olyan magas összeg²⁷ – a bíróság segítségével: „...Azt suttogják muzsikus körökben, hogy az operetteket, amelyek az ő nevével vonzzák a közönséget a színházakba és az ő nevével jegyezve kerülnek ki a külföldi színpadokra és a kótakereskedelemben, nem egyedül szerezte, hanem ezeket a jól felépített, egységbe foglalt, hatásos finálékkal díszített, hosszú lélegzetű zeneműveket mások harmonizálták, muzsikusok hangszerelték, modulálták pár koronáért, hogy aztán az örök névtelenségbe süllyedjenek. Érdekes módon ismerteti a Zerkovitz-operettek születésének, komponálásának, [...] harmonizálásának és hangszerelésének módját az a pör, amit legújabbán egy névtelen, szegény muzsikus indított Zerkovitz Béla ellen, kérve a törvényszéktől, hogy [az] *Árvácskára* vonatkozó társzerzői minőségét ismerje el és ennek megfelelően

25 Huber Miksa, *az Árvácska „társzerzője” 75 millió tantiméért pörli Zerkovitz Bélát*. [Gy. V.] (1925.01.17.) *Az Est*, 16. (13):5.

26 Uo.

27 Egyösszegben már ki volt egyszer fizetve, ez kiderült a per során.

75 millió korona tantiém kifizetésére kötelezze a világszerte ismert és népszerű dalszerzőt...”²⁸

A következő állomása a pernek január 28.-a lehetett volna, amikor a bíróság döntött volna arról, hogy helyt ad-e Huber keresetének. A karmester több éve dolgozott Zerkovitznak, állítása szerint mindvégig ő alkotta meg a partitúrát, minden esetben füttyező után. Korábbi munkáinak sérelmeiről szintén beszámolt az újság. Huber általában egyszeri és fix összeget kapott egy-egy munkáért, de hiányolta a további osztalékból, külföldi jogdíjakból és egyéb bevételekből (könyvek, kották stb.) befolyó összeget. Ez pedig sikeres operettek esetében rendkívül magas összegek lehettek. Huber szilárdan állította, hogy művészi szintre ő emelte az operettet, Zerkovitz csak dúdolt és füttyült: „A 25 éves zeneszerzői múltja visszatekintő Zerkovitz képtelen leköltázni zenei gondolatait. Mindig csak eldúdolta vagy zongorán elbillegette őket, még pedig mindig csak egy hangnemben, Esz-dúrban...”²⁹ Azt is állította, hogy előre és többször jelezte, hogy ezúttal többre kerül majd a munkája és részesedést szeretne az operett előadásából befolyt összegből is. A „zsarolás” és a „ráfizetés” pedig visszatérő szavak, amikor Huber a kettejük között létrejövő megállapodásról nyilatkozott: „Mikor, a Royal Orfeumtól megváltam, Zerkovitz felkeresett a lakásomon és elmondta, hogy Sebestyén Géza felkérte őt, írjon operettet a Budai Színkör részére. Afféle könnyű nyári operettre gondolt, amit gyorsan kellene megcsinálni. Vállaltam a feladatot, de kijelentettem, hogy ezt már nem csinálom meg a szokásos alamizsnáért, hanem részt kérek a tantiémekből is. Zerkovitz idegesen mindent megígért, panaszkodott, hogy nem tudja, hogyan sikerül az operett, beválik-e, nem fog-e ráfizetni, kért, hogy ne zsaroljam meg. Végül abban állapodtunk meg, hogy ha huzamosabb ideig a színpadon marad, és ha külföldre is eljut, busásan fizet a jövedelemből, sokkal nagyobb mértékben, mint ahogy azt tőle várom és remélem. Írásbeli szerződést azonban sürgetésem ellenére sem adott. *Az Árvácska* operettet ezután Zerkovitz zenei gondolatai és elgondolásai alapján megírtam, olyképpen, hogy a Zerkovitztól eldúdolt vagy elfüttyült dallamokat megrögzítettem, zeneileg alátámasztottam, művésziileg felruháztam, hangszereltem és modulációkat komponáltam...”³⁰ Ezt már most kiegészíteném a másik oldallal, pontosabban Zerkovitz szavaival.

28 Uo.

29 Uo.

30 Uo.

A *Színházi Élet* számait lapozgatva a *Hogyan született az Árvácska?*³¹ című írásra bukkanhatunk, ami a per szempontjából értékes forrás, hiszen az operett-darab születését nem más, mint Zerkovitz tárta a nagyközönség elé. Az írás jóval a per előtt, 1924. június 29-én látott napvilágot, melyben még említés szintjén sem hangzott el Huber Miksa neve és munkája, sőt a „füttyörésés” sem. Hogy a teljes igazság miként hangzik, azt valószínűleg csak a két fél tudná elmondani, hiszen a per során elmesélt megannyi alkotás-történet (az 1924-es is) több ízben ellentmondanak egymásnak.

A zenei tehetség megkérdőjelezése már januárban elkezdődik, Huber élesen bírálja Zerkovitz zeneszerzői képességeit. Ez az előzménye annak, amikor majd a per folyamán Huber és ügyvédje azt kéri a bíróságtól, hogy szakemberek segítségével vizsgálják meg a zeneszerző valódi tudását: „Aki kevéssé is járatos a zenei alkotás pszichológiájában, nem feltétlenül ismeri azt a végtelenül hosszú utat, amely a zenei gondolat megszületésétől a kész zenemű előadásáig vezet. Nem vitás, hogy az *Árvácska* zenei gondolatai Zerkovitztól származnak, de nem vitás az sem, hogy Zerkovitznak a komponálásra további befolyása nem volt. Hangsúlyoznom kell, hogy a művészt épp a kifejezési képesség különbözteti meg a laikustól. Zerkovitzból azonban ez az effektív produktivitás hiányzik, ezért vesz maga mellé egy ízig-vérig muzsikust, hogy általa komponáljon. Az eldúolt zenei ötleteknek olyan kistafírozása, felszerelése és színpadra applikálása, mint amilyen az *Árvácska* kész partitúrája, kétségtelenül művészi munka, amire csak talentumos és tanult zenész képes. A hallott melódia fixírozása igen nehéz feladat. [...] Ha egyszerű mesterség a harmonizálás, kérdem, miért nem tanulta meg Zerkovitz 25 év alatt? A zene történelmében nincsen példa a kompozíció ilyen munkamegosztására”.³²

Az anyagi megbecsülés mellett az erkölcsi megbecsülést is hiányolta Huber: „... hihetetlenül sokat dolgoztam, hogy a Zerkovitz-dalokat zeneileg felépítsem...”.³³ Továbbá szerinte mindenki tudta, hogy ez valóban így történik minden darab esetében: „A Royal Orfeumban természetesen tudták, hogy a Zerkovitz-dalokat én csinálom, Zerkovitz persze haragudott érte, sűrűn halmozott

el szemrehányásokkal és kért, hogy ne járjak a New York Kávéházba, ne járjak a zenészek és írók közé. Most azonban már nem engedek. Gyümölcsöt akarom művészi munkámnak. Részt akarok abból a jövedelemből, amit részben az én művészetemnek, tudásomnak és munkámnak köszön Zerkovitz Béla...”.³⁴ Már e nyilatkozat után azzal érvelt Zerkovitz, hogy ő egyrészt eddig sem tagadta, hogy mással hangszerelteti a műveit, sőt ez nem egyedülálló az operettirodalomban – ez később a védelem visszatérő elemévé vált –, másrészt (már) nem tagadta, hogy további jutalmat ígért egykoron Hubernek. Azonban is azt állította, hogy a jutalom természetében nem állapodtak meg, mindez az ő belátásától függött volna. Továbbá még januárban arra számított, hogy a bíróság elutasítja majd Huber keresetét és ezzel az ügy véget is ér.

A *Magyarország* tudósítója az, aki a hír utáni napon, azaz január 18-án egy rövid interjúblokkot tett közzé *Szerzői tevékenység-e a hangszerelés?* címmel.³⁵ „...Kérdést intéztünk egy zeneszerzőhöz, egy színgazgatóhoz és egy karmesterhez, hogy a hangszerelés milyen tényezője egy operettzene megírásának, mennyiben zeneszerzés az, ha valaki a melódiát és a ritmust adja és mással hangszerelteti a művet...”.³⁶ A Zerkovitz-Huber-est a konkrét zeneszerzési folyamat különböző feladatainak súlyát, értékét rangsorolja, határozza meg. Az, hogy milyen szerzői funkcióval bírhat a harmonizálás, a hangszerelés, úgy látszik, hogy – jelen esetben – a bíróság hatáskörébe tartozott. Ugyanakkor abban a nyilatkozatot adók többsége azonos véleményen volt, hogy a hangszerelés fontos része az operettzene megalkotásának is. Huszka Jenő (1875–1960) operettszerző³⁷ a következőképpen szólt az esetről: „A zeneműnek hangszerelése annyira szerzői tevékenység, hogy szervesen összefügg vele és attól mintegy elválaszthatatlan. Az operettzenének három lényegéről beszélhetünk. Melódia, harmónia és ritmus. A mostani esetben úgy látom, hogy a három közül Zerkovitz Béla kettőt végzett, a melódiát és a ritmust adta, míg a harmadikat Huber Miksa. [...] 20–25 esztendővel ezelőtt előfordult, hogy nagyobb zeneszerzők mással hangszereltették műveiket, most azonban már ez a legkritikább eset, sőt merem állítani, hogy komoly zeneszerző mind maga végzi ezt a munkát.

31 *Hogyan született az Árvácska?* [Zerkovitz Béla]. (1924.06.29.) *Színházi Élet*, 14. (26):21.

32 Huber Miksa, az *Árvácska* „társszerzője” 75 millió tantiméért pörli Zerkovitz Bélát. [Gy. V.] (1925.01.17.) *Az Est*, 16. (13):5.

33 Uo.

34 Uo.

35 *Szerzői tevékenység-e a hangszerelés?* (1925.01.18.) *Magyarország*, 32. (14):4.

36 Uo.

37 A m. operett egyik legkiválóbb képviselője. Pályáját lásd Székely 1994:319-320.

A dolognak ugyan ez mesterségbeli része, azonban kétségtelen, hogy a hangszerelő is szerzői munkát végez”.³⁸ Faludi Jenő, a Király Színház új igazgatója kicsit másképp nyilatkozott a hangszerelésről.³⁹ Stephanidesz Károly (1871–1964) karmester, zeneszerző⁴⁰ pedig a következőképpen foglalt állást e kérdésben: „Nézetem szerint a hangszerelés fontos és kiegészítő része az operett sikerének. A hangszereléssel a zenekarból ezer színt, ezer változatot lehet kihozni. Ez díszíti a melódiát s hogy egy hasonlattal éljek, a hangszerelés legalább van olyan fontos, mint az, hogy egy operettben hogyan öltöztetjük föl a színészeket és hogyan állítjuk be a darabot”.⁴¹ Tehát a három elismert szakember szerint mégiscsak szerzői funkcióval bír a hangszerelő, ugyanakkor ez korántsem egyértelmű, legalábbis, ha ezt az elhúzódot pert vesszük figyelembe.

Bár 1925 januárjában Zerkovitz még abban bízott, hogy az eset nem kerül a bíróságra, azonban februárban mégiscsak elkezdődött a tárgyalás. 1925. február 12-én számos lap számolt be az aznapi bírósági eseményekről. A következő napokban pedig ismét napirendre került a szakmai közegben az, hogy mennyire fontos a hangszerelés a zeneművek esetében. Ekkortájt már régóta vicc tárgya volt a per és Zerkovitz állítólagos zeneszerzési szokásai is. Az esetet Földy Károly bírósági elnök döntötte el. Perényi, Huber ügyvédje ismertette ügyfele álláspontját: „...Dr. Perényi Zsigmond elkezdte előterjesztését. Zerkovitz építész és zeneszerző esztendő hosszú során át Huber Miksával, a Royal Orfeum volt karmesterével együttesen szerezte az összes Zerkovitz-dalokat. A karmestert a Royal Orfeum fizette s kötelessége az volt, hogy kizárólag csak az Orfeumnak dolgozzék. Zerkovitz azonban a közösen szerzett dalokat vidéken és külföldön is elhelyezte, azok kottáit terjesztette, anélkül, hogy a befolyt jövedelemből részesítette volna Hubert. [...] 1924 nyarán a karmester a Royal Orfeumtól megvált, ekkor kapott megbízást a Budai Színköről Zerkovitz Béla, hogy egy nyári operettet csináljon. Miként azelőtt, úgy most is együtt álltak neki a munkának.”⁴² Zerkovitz egyedül zenei gondolatok kitalálásával járult a közös

munkához. Huber előtt elfütyülte, eldalolta a dalokat, amelyeket azután Huber zeneileg feldolgozott s hangszerelt.⁴³ Az effektív produkciót tehát a karmesternek kellett elvégezni, mondja az ügyvéd”.⁴⁴ A bevétel összegének becslése miatt Huberék az előterjesztés során kitérnek az előadások sikerére is: „...Budán, majd a Király Színházban több mint százszor színre került az *Árvácska*. Huber több alkalommal sürgette Zerkovitztól a járandóságát. Zerkovitz eleinte kecségtette őt, de a fizetést folyton halasztgatta. Az *Árvácska* Zerkovitznak legalább 150–200 millió koronát jövedelmezett. Zerkovitznak kötelessége lett volna a társszerzőt ebből a jövedelemből olyan arányban részesíteni, mint amilyen arányban áll az egyik művészi munkája a másikéhoz. [...] Huber munkája legalább olyan értékű, mint Zerkovitzé – fejtegette tovább az ügyvéd –, Zerkovitznak kötelessége lett volna jövedelmének felét kiszolgáltatni Hubernek. 75 millió korona tőke és annak kamatai iránt indította meg tehát a pert Huber Zerkovitz ellen. Kérem Zerkovitz Bélának ebben az összegben való elmarasztalását”.⁴⁵

A védelmet Zerkovitznak Szalai Emil biztosította,⁴⁶ a válaszában során ügyfelét operettirodalmi példákkal próbálta védeni. Olyan magyar zeneszerzők sorába állította Zerkovitzot, mint Fejér Jenő (1873–1927),⁴⁷ Hűvös Iván (1877–1954),⁴⁸ Farkas Imre (1879–1976),⁴⁹ Jacobi Viktor (1883–1921),⁵⁰

43 Fütyülte-e vagy nem fütyülte? (1925.02.12.) *A Nép*, 7. (34):12.

44 Ma tárgyalja a bíróság Zerkovitz Béla és Huber Karmester *Árvácska* pörét. (1925.02.12.) *Az Est*, 16. (34):5.

45 Uo., Lásd még: Zerkovitz *Árvácska*-pörében szakértőket hallgatnak ki. (1925.02.12.) *Világ*, 16. (34):12.; Továbbá: A bíróság elrendelte a bizonyítást a Zerkovitz-Huber-ügyben. (1925.02.12.) *8 Órai Újság*, 11. (34):5.; Az *Árvácska* zenéje, 1925:12; Zerkovitzot a hangszerelő karmester beperelte. (1925.02.12.) *Az Újság*, 22. (34):8.; Zeneszerző, aki sohasem szerzett zenét. (1925.02.12.) *Új Barázda*, 7. (34):4.

46 Szalai a magyar szerzői jog jeles képviselője, több művet is jegyez szerzőként, például: Szalai Emil 1922 A magyar szerzői jog. *Jogállam: Jog- és Államtudományi Szemle*, 5; Szalai Emil 1921 A szerzői jog a békeszerződésben. *Jogtudományi Közöny*, 56. (6); Szalai Emil 1935 *Előadóművész, gramofonlemez, rádió: szerzői jogi tanulmány*. Dante, Budapest.

47 Schöpflin 1929:12.

48 Pályájáról lásd többek között: Schöpflin 1929:286.

49 Székely 1994:203.

50 Székely 1994:331.

38 Szerzői tevékenység-e a hangszerelés? (1925.01.18.) *Magyarország*, 32. (14):4.

39 Uo.

40 Székely 1994:701.

41 Szerzői tevékenység-e a hangszerelés? (1925.01.18.) *Magyarország*, 32. (14):4.

42 Erről Zerkovitz még – ahogy fentebb láthatjuk – 1924-ben nem tesz említést.

Kacsóh Pongrác (1873–1923)⁵¹ stb., de külföldi operettmesterekkel is példálózott. Így sokkal hitelesebbnek hatott, amikor azt állították, hogy ez az eljárás mód a zene világában egy bevett szokás. A bizonyítás végett budapesti hangszerelők kihallgatását sürgette a védelem: „...A kereset – kezdte – a zenevilágban szokásos nagyásnak és nagyolásnak az eredménye. Generális szokás az, hogy előkelő komponisták megkomponálják dalműveiket, a hangszerelést azután rendszerint karmesterekre bízzák. A magyar operettirodalomban igen sok példa van erre. Fejér Jenő *Katalin cárnő* című operettjét Barna Izsó hangszerelte, Húvös Iván operettjét ugyancsak Barna Izsó. Garay István *Árgyelus királyfi*ját és egyéb műveit Szabados Béla, Marthon Géza több operettjét Békési Ferenc és Barna Izsó hangszerelte, Farkas Imre nagy hírnévre szert tett operettjeit, az *Iglói diákokat*; és a *Túl a nagy Krivánont* Barna Izsó és Vincze Zsigmond hangszerelték, a *Nótás kapitányt* Vincze Zsigmond, Jacobi *Sybill* című világot járt operettjét Barna Izsó hangszerelte, sőt ami sokak előtt ismeretlen, Kacsóh Pongrác *János vitézét* is Vincze Zsigmond hangszerelte. A boldogult Kacsóh Pongrác egy vonalat se dolgozott a hangszerelésen. Strausz János⁵² tíz utolsó operettjét Reiter Ferenc bécsi karmester hangszerelte, Zeller operettjeit pedig szintén Reiter. Offenbach, a *Hoffmann meséit*, utolsó operettjét szintén mással dolgoztatta ki. Zichy Géza négy operáját Szikla Adolf hangszerelte. Mindezek bizonyítására kérem a Budapesten lakó hangszerelők kihallgatását...”⁵³ Az esettel pedig a védelem túlmutatott a zene világán, az irodalmi szférából és a képzőművészetből hozott példákat, melyek kétségkívül hatásosnak bizonyultak.⁵⁴ „... Még egy csomó más nevet is tudnék említeni – mondja ezután az ügyvéd –, kik, hogyan végzik a munkájukat, de nem akarom sokak érzékenységét a nyilvánosság előtt érinteni. A közönség nem a hangszerelést, hanem Zerkovitz melódiáit éneкли,⁵⁵ fütüüli, a hangszerelés a zenekarra és a zongorára vonatkozik. Ismeretes a törvényszék előtt a *Csend*

ül a Volga vizén című dal miatt indított per, amelyben kiderült, hogy így is lehet, úgy is lehet zongorára letenni a világhírű dalt. A szerzőség kérdésének semmi köze ehhez a követeléshez”.⁵⁶ „Társszerzői allűrök” – fogalmazott a védelem. Annak ugyanis – a felsorolt esetekből is kitűnik – beláthatatlan következményei lehetettek, ha társszerzőként ismert volna el a bíróság Hubert. A társszerző és a munkatárs ugyanis két külön funkció, más-más jogok illetik meg az egyiket és a másikat.⁵⁷

A védelem kérte Hubert, hogy bizonyítsa, miként történt korábban a megállapodás, bár beismerte, hogy az egyszeri díjazása korántsem „fejedelmi”. Felidézett egy állítólagos párbeszédet, melyben Zerkovitz kitért arra, hogy nincs külföldi üzlet, mert a „hangszerelés üres” – ezzel pedig egyértelműen Huber munkáját degradálta az operettszerző: „[...] Bizonyítani kellene Hubernek, hogy részese-dést kötött ki magának. Ő, a maga részéről kéri Sebestyén Géza tanúkenti kihallgatását. Huber Miksa járandóságát megkapta. Megfelelő, méltányos, az igaz, hogy nem fejedelmi díjazást kapott. Huber 250.000 koronát kapott, számonként, ugyanakkor az egyik színházban előadott *Postás Katica* hangszerelője, Losonczy 320.000 koronát. Amikor jól ment az *Árvácska*, Huber azzal ment egy alkalommal Zerkovitzhoz: Zerkovitz úr kérem siker van, nem lenne szíves még valamit adni? – Ha külföldön előadják a darabot, megemlékezem magáról – válaszolt neki Zerkovitz. De egyetlen külföldi színházban sem tudták elhelyezni a darabot. A Carl Theater igazgatója és az egyik bécsi színházi ügynök azzal álltak elő, hogy a hangszerelés üres.⁵⁸ Ez az egész per csak arra szolgált, hogy a népszerű zeneszerzőt, Zerkovitzot, meghurcolják. Legyen az ő képességéről, tehetségéről, készültségéről akármilyen vélemény, meghurcoltatása megalázó módon történt, kéri hát, a kereset elutasítását [...]”⁵⁹

A válasz nem maradt el a korábbi „operettirodalmi leckére”. Amikor ugyanis újból Perényihez került a szó, igencsak kategorikusan kijelentette, hogy

51 Székely 1994:347.

52 Ifj. Johann Strauss.

53 Ma tárgyalja a bíróság Zerkovitz Béla és Huber Karmester *Árvácska* pörét. (1925.02.12.) *Az Est*, 16. (34):5.

54 Uo.

55 Ezt a mondatot, hiszen ez sarkalatos pontja a pernek, több sajtóorgánium dőlten, vagy félkövérrel szedi, például a *Pesti Hírlap* is: „...A közönség nem a hangszerelést, hanem Zerkovitz melódiáit fütüüli – mondotta dr. Szalai –, a hangszerelés pedig a zenekarra és a zongorára vonatkozik. [...]” *Az Árvácska* zenéje, i.m., 12.

56 Ma tárgyalja a bíróság Zerkovitz Béla és Huber Karmester *Árvácska* pörét. (1925.02.12.) *Az Est*, 16. (34):5; „Az egész pör – mondja az ügyvéd – csak egy föltevésen alapult és arra szolgált, hogy Zerkovitzot meghurcolják”. Zerkovitz *Árvácska*-pörében szakértőket hallgatnak ki. (1925.02.12.) *Világ*, 16. (34):12.

57 Ma tárgyalja a bíróság Zerkovitz Béla és Huber Karmester *Árvácska* pörét. (1925.02.12.) *Az Est*, 16. (34):5.

58 Pedig korábban a bécsi színházigazgatók érdeklődéséről ad hírt a sajtó.

59 Uo.

a zeneszerző nincs olyan zenei tehetség birtokában, hogy ilyen kaliberű operettet képes legyen szerezni.⁶⁰ Majd a szakértői vizsgálatot szóban terjesztette elő. Többek között az ilyen és ehhez hasonló kijelentések miatt indultak további perek (sajtóperek). Ráadásul akkor lesüllyedt az operett színvonala, ha csakugyan így komponálnak a legnagyobb szerzők, hangsúlyozták Huberék: „Ha a magyar operettirodalomban általános az, hogy másokkal dolgoztatnak a szerzők, akkor ez nagyon súlyos kritika. [...] Ez a nível teljes lesüllyedését jelenti, de ez még nem lehet bizonyíték. Strauss halálos betegen feküdt, azért hangszereltette a *Cigánybárót* mással, mert nem volt képes a tollat kezébe venni. Mozartnak az egyik munkáját tanítványai, a mester halála miatt hangszerelték. Balzacot egyszer azzal gyanúsították, hogy egyik regényének a témája nem az övé. Balzac erre azzal válaszolt: »Jelentkezzenek a rágalmozók, mindegyiknek azonnal ad tíz-tizenkét regénytémát.« Zerkovitznak az *Árvácska* létrehozásában egy plajbászvonása sincs, ő csak füttyült, dalolt. Zerkovitz pénzügyi téren nagyon élelmes ember. Különben Zerkovitz súlyosan meg is rágalmozta Hubert az ügy kipattanása alkalmával, aki ezért Zerkovitz ellen büntető feljelentést tett...”⁶¹

A bíróság döntött, még hozzá annak a megállapítását szorgalmazta, hogy mi volt a konkrét megállapodás a két művész között. Két további szereplője lett az ügynek: egy-egy tanú. Az egyik a fentebb már említett Budai Színkör igazgatója, Sebestyén Géza volt. A másik pedig Huber Miksa felesége, aki állítólag több olyan beszélgetést hallott, ami férje és Zerkovitz között zajlott le: „...A bíróság ezután végzést hozott, amelyben elrendelte a bizonyítást [...], hogy létrejött-e a felek között a felperes által vitatott megállapodás,⁶² nevezetesen az, hogy alperes kijelentette-e, hogy amennyiben az *Árvácska* című darab beválik, a felperes várakozáson felül fogja részesíteni alperest a tiszteletdíjából.⁶³ Erre nézve tanúként kihallgatja Huber Miksánét és Sebestyén Gézát és kihallgatja a feleket eskü alatt. A tanúkihallgatás eredményéhez képest a bíróság szakértőket hallgat ki arra nézve, hogy a Huber által becsatolt ténykedés szerzői tevékenységnek tekinthető-e

és különösen szerzői tevékenységnek tekinthető-e a Huber által végzett hangszerelési, harmonizálási és szerkesztési tevékenység (formába öntés).⁶⁴ Önálló zenealkotói tevékenységnek tekinthető-e ez és ez társszerzői tevékenység-e?...”⁶⁵

A következő tárgyalási időpont kitűzése is érdekes párbeszédnek adott lehetőséget, ugyanis Zerkovitz ügyvédje megkérte a bírót, hogy hosszabb határidőt tűzzön ki, mert ügyfele elutazik, hiszen a történetek rendkívül megviselték. Ezt a pillanatot Perényi megragadta és ügyfele javára próbálta felhasználni: „[...] gúnyos hangon fordul most Huberhez ügyvédje: Ön nem utazhat el ugyebár, mert ön szegény ember!”⁶⁶ „Tény az, hogy a felperes Huber Miksa szerény művészlelek, akinek, sajnos, a pénziak iránt nincs érzéke, csak a muzsikához ért, ezzel szemben szintén tény az, hogy Zerkovitz úr viszont csak a pénziához ért”⁶⁷ – fogalmazott az *Új Nemzedék* zurnalisztája. Az, hogy Zerkovitz kizárólagosan csak a pénzhez értene, vitatható, de nagy tehetséggel bírt, hogy a nyilvánosság előtt okosan fogalmazta meg azt, mennyire megviseli ez a per. Fájdalom és öngyilkossági gondolatok, Zerkovitz panaszával foglalkozott a sajtó – megfigyelhető, hogy Huber személyét jóval kevesebb újság állította a középpontba. Ennek többek között az is oka, hogy Zerkovitz ekkortájt valóban nagyon népszerű, míg Huber pályafutása kevésbé ismert a nagyközönség előtt.

Huber ügyvédje ügyes gondolatmenettel – ahogy azt a fentebbi forrásban is látjuk – az operettirodalmi példák kiegészítésével vágott vissza. Ugyanakkor erős felszólalásnak mondható az a rész, hogy Huber munkájára nemcsak mint társszerző, hanem mint egyedüli szerző funkciójával ér fel. Zerkovitz egy ceruzavonást sem tett: „...Milyen is volt az a társszerződés – folytatta tovább Perényi dr. Annyiból állott, hogy Zerkovitz egy-két dallamot vagy mondjuk, hogy a dallamokat eldúdolta vagy elfüttyörészte, ám Huber Miksa volt az, aki az elfutó hangokat megrögzítette, harmonizálta, formába öntötte, az egészet hangszerelte és az operetthez önálló overturet írt. Kérdem tehát a tekintetes törvényszéket, hogy hol itt a társszerzőség? Ennek írásos bizonyosságára különben van szerencsém beterjeszteni a tekintetes

60 Uo.

61 Uo.

62 Füttyülte-e vagy nem füttyülte? (1925.02.12.) *Az Est*, 7. (34):12.

63 Egy elírás figyelhető meg, összecserélte a tudósítót a felperest és az alperest. A felperes Huber, az alperes pedig Zerkovitz, azaz pontosan ez a mondat így hangzik: [...] az alperes várakozáson felül fogja részesíteni a felperest a tiszteletdíjából.

64 Zerkovitz *Árvácska* című operettjét Huber Miksa komponálta. (1925.02.12.) *Új Nemzedék*, 7. (34):8.

65 Ma tárgyalja a bíróság Zerkovitz Béla és Huber Karmester *Árvácska* pörét. (1925.02.12.) *Az Est*, 16. (34):5.

66 Uo.

67 Zerkovitz *Árvácska* című operettjét Huber Miksa komponálta. (1925.02.12.) *Új Nemzedék*, 7. (34):8.

törvényszék elé az *Árvácska* című operett elaborátumát és impurumát. Ebből kiderül, hogy Zerkovitz Béla az egész operettben egy tollvonást sem csinált. Az alperes Zerkovitz Béla védője azt hangoztatta, hogy szokásos az a magyar operettirodalomban, hogy a szerző, a komponista művét mással hangszerelteti. Az alperesi védelemnek ezt az állítását erősen kétségbe vonom, mert, ha ez így lenne, akkor ez nagyon szomorú volna a magyar operettirodalomra. Zerkovitzék hivatkoztak arra is, hogy előtük olyan előkelő példa áll, mint Strauss János, a világhírű zeneszerző példája, aki egyik operettjét, még pedig a leghíresebbet, szintén mással hangszereltette. Ez igaz. Csakhogy tudni kell azt is, hogy Strauss János, mire a *Cigánybáró* című operettjével – mert hiszen erről van szó – elkészült, halálos beteg lett s így nem volt módjában azt hangszerelnie”.⁶⁸

Zenei ötlet kontra megvalósítás. Rendkívül nehéz témakör – néha ezért is tűnhet zavarosnak a sok-sok cikkben szereplő leírás –, mert mindkét fél ragaszkodott az saját igazához, másrészt valójában pontosan egyik sem tudja bizonyítani, hogy 1. miben állapodtak meg, 2. fűtyörészve vagy nem fűtyörészve történt a zeneszerzés. A felperesi védelem irodalmi példával (Balzac) válaszolt arra, hogy az alperesi védelem hangsúlyozta, a zenei ötletet Zerkovitz adta. A tárgyalás végéhez közeledve az alperesi védelem szokatlan beismeréssel állt elő. Zerkovitz immáron nem tagadta azt az állítást, hogy egyik kompozícióját sem ő kottázta le.⁶⁹ Ugyanakkor egyre „népszerűbb” vált szakmai körökben is ez az eset. Az *Újság* hasábjain 1925. február 15-én jelent meg – egy, a januári hasonló cikknél jóval terjedelmesebb – a *Mennyiben fontos a hangszerelés a zeneműveknél?* című interjúblokk, melyben Hubay Jenő (1858–1937) a Zeneművészeti Főiskola igazgatója,⁷⁰ Szabados Béla (1867–1936) a Zeneművészeti Főiskola tanára,⁷¹ Siklós Albert (1878–1942) a Zeneművészeti Főiskola hangszerelés tanára,⁷² Zsolt Nándor (1887–1936) a Zeneművészeti Főiskola tanára, Gajáry István (1884–1939) zeneszerző fejtette ki a véleményét. Hubay meglátása szerint az adott műtől függ, hogy a hangszerelés mennyire fontos: „Igazi remekmű az én véleményem szerint csak akkor jöhet létre, ha a zenei gondolat egy agyban születik meg. Hogy a hangszerelés, harmonizálás

és kidolgozás egyes műveknél mennyire fontos, az mindig maguktól a művektől függ [...]”⁷³ – majd hozzátette, hogy a szórákizató célú műveknél (és itt konkrétan az operetről és a szóban forgó műről beszél) a hangszerelés sablonmunka, a siker kulcsa a zenei gondolat. Szabados Béla jelen esetben is többre tartja a zenei kidolgozást, mint a dallamot. Egy szabó-szövet hasonlatot követően arra tért ki: „...Itt tehát azt mondhatnám, hogy Zerkovitzot tartom Huber társszerzőjének”.⁷⁴ Siklós Albert és Zsolt Nándor és Gajáry István is ebben az esetben a társszerzőség megállapítását javasolják.⁷⁵

Zerkovitz visszatért az utazásából – igen megviselte ez az eset –, a következő tárgyalás április 15-én 9 órakor volt esedékes, melyről április 16-án igen részletesen beszámolt a fővárosi sajtó. A 75 millió korona követelés időközben 150 millióra ment fel.⁷⁶ Zerkovitz bevételeivel kapcsolatban elmondta azt, hogy mégsem futott be nemzetközi karriert az operett, egyelőre csak a Király utcáig jutott el.⁷⁷ Szót kapott ismételtén Zerkovitz és Huber is, de az egy-egy tanú kihallgatása szintén ezen a napon volt esedékes. Elsőként Sebestyén igazgatót kérdezte dr. Földy az esetről: „[...] tud-e arról a megállapodásról, amely az *Árvácska* harmonizálását és hangszerelését illetően Zerkovitz és Huber között létesült, azt válaszolja, hogy ő csak Zerkovitzal tárgyalt az operetről és annak honoráriumáról. – Panaszkodott-e Huber önnek – kérdezi a bíró –, mondta-e, hogy Zerkovitz nagyon szűkkeblűen honorálta a harmonizálási munkát? Sebestyén Géza: Soha, abszolúte sohasem! Én feltétlenül közbenjártam volna Zerkovitznál, ha ilyen panaszokat hallok...”⁷⁸

Bár feltételezhetjük, hogy a Budai Színkör igazgatójának az volt érdeke, hogy Zerkovitz mellé álljon – lásd lentebb a készülő következő darabot –, hiszen az ő nevével fémjelzett operettek hozták a színházi vállalkozás számára a folyamatos sikert. A hosszútávú üzleti partnerséghez – melyhez a zeneszerző is igen jól értett – elengedhetetlen volt, hogy Sebestyén Zerkovitz pártjára álljon. Bár nem kizárt,

73 Mennyiben fontos a hangszerelés a zeneműveknél? (1925.02.15.) *Az Újság*, 22. (37):16.

74 Uo.

75 Uo.

76 A bíróság nem ismerte el Huber karmestert Zerkovitz társszerzőjének. (1925.04.16.) *Esti Kurir*, 3. (85):6.

77 Per az *Árvácska* megzenésítése körül. (1925.04.16.) *Budapesti Hírlap*, 45. (85):9.

78 Zerkovitz húsz milliót köteles fizetni Hubernek. (1925.04.16.) *Az Est*, 16. (85):5.

68 Uo.

69 Uo.

70 Székely 1994:316.

71 Székely 1994:710.

72 Brockhaus–Riemann 1985:364.

hogy nem tudott semmit a Huber és Zerkovitz megállapodásáról, legalábbis részletesen. Huber az állította, hogy több ízben panasszal élt a szűk fizetség miatt az igazgató irányába, beszéltek az esetről: „Huber erre azt kérdezi Sebestyéntől, hogy emlékszik-e arra, hogy egy ízben egy villásreggeli alkalmával azt kérdezte tőle: – Hogy is vagy azzal a Zerkovitztal? Mit kapsz a munkáért? – Én megmondtam ekkor Sebestyennek – folytatta Huber –, hogy milyen csekély összeget kapok. Erre Sebestyén ezt felelte: – Elég bolond voltál, hogy legalább egy százalékot nem kértél a tantiemből. Ezen a héten is kaptál volna legalább 800.000 koronát...”⁷⁹ Huber állítását tagadta Sebestyén. Pontosabban azt mondta, nem emlékszik, hogy kettejük között lezajlott-e bármilyen beszélgetés az osztalékokról: „Ilyen értelemben nem emlékszem erre az esetre. A villásreggeli szó mindenestre egy kicsit megüti a fületem. Abban az időben tényleg nagyon jól ment Budán az *Árvácska*. Jókedv uralkodott a színészek körében, lehet, hogy beszélgettünk az *Árvácskáról* Huberrel, de ilyen értelemben nem, mert erre nem emlékszem”.⁸⁰

Huber Miksáné, azaz Huber feleségének kihallgatása több részletbe enged betekintést. Méghozzá azért, mert Zerkovitz – állítólag – többször feljárt a munka során Huber lakására. A megállapodás, valamint az állítólagos alkudozás is ezen a helyen történt, melyet – szintén állítólag – a feleség olykor-olykor hallott.⁸¹ A komponálási folyamatra Huberné a következőképpen emlékezett vissza. A kérdéseket Huber ügyvédje intézte az asszonynak, egy retorikailag megfelelően felépített kérdésblokkal és válaszokkal találkozhatunk. Állítása szerint Zerkovitz, habár nem fizetett, állandóan sürgette a munkát. A férje, Huber pedig zongora nélkül készítette el a partitúrát. Valamint, Huber többször kitért arra, hogy „fél” a következményektől, hiszen Zerkovitz nagy befolyással bírt korábbi munkahelyén is: „...A feleségem ugyan állandóan kapacitált, hogy kössék írásbeli szerződést Zerkovitztal, de én ezt nem tehettem, mert ő olyan nagy potentát volt a Royal Orfeumnál, hogy nem volt tanácsos összekapni vele. Egy szavába került és nem újítozták volna meg szerződésemet. Ily módon mindig

megelégedtem azzal, amennyit adott...”⁸² Zerkovitz hozzászólt a feleség vallomásához. Korántsem tartotta Huberné személyét hiteles forrásnak, mert állítása szerint Huber a tárgyalások többségénél nem tartózkodott otthon. Majd előadja, hogy miként történt a felkérés és a munka. Szerinte Huber folyton csak az anyagiakkal volt elfoglalva.⁸³

A fixösszegű honorárium kérdése sem volt egyértelmű. Zerkovitz kitért a megállapodás ezen részletére, valamint kategorikusan visszautasította a fűtyszó vádját. Kiemelte azt is, hogy mégsem annyira jövedelmező az *Árvácska*, külföldre mégsem kellett a darab, így onnan bevétel nem érkezik. Az ígéretet is megerősítte a vallomásában. Huber ügyvédje szintén kérdezte Zerkovitzot. Ő mindvégig fegyelmezetten válaszolt a kérdésekre. A hangszerelésre pedig technikai munkaként hivatkozik, míg a modulációval kapcsolatos kérdésre kitérő választ adott: „...Az alperes úr azt mondta, hogy otthon, saját zongoráján dolgozta ki a melódiákat és csak azután adta át azokat harmonizálásra és hangszerelésre Hubernek. Azt kérdeztem adott-e valami írást, hangjegyet is melódiáiról? – Nem, sohasem – feleli Zerkovitz – Meg kell itt jegyeznem – mondja még Zerkovitz –, hogy az *Árvácska* zenei fináléja nem tévesztendő össze Kálmán- és Buttykay-féle⁸⁴ operaszerű finálékkal. Az *Árvácska* fináléja egyszerű összefűzése az operett melódiáinak. Egyszerű technikai munka. Perényi: Csinált Huber modulációkat az operettben? Zerkovitz: A moduláció nagyon tág fogalom. Lehet egy taktussal is áttérni más dalba...”⁸⁵ Huber vallomásában elnyomásra panaszkodott. Megjegyezte, hogy ő mindig diszkréten járt el az ilyen ügyekben, de ezúttal nem enged Zerkovitznak. Ő ugyanis várta és várta a beígért jutalmat, de az nem érkezett meg: „Sokáig vártam ezt a valamit, vártam a busás fizetést. Tudtam, hogy hiába, vártam akár csak egy szivart, de azt sem kaptam. Elismerem Zerkovitz tehetségét, a melódia kitalálásához kell tehetség, de az én munkám is olyan művészi teljesítmény volt, amely egyenértékű a melódia szerzésével és engem Zerkovitz sem anyagilag, sem erkölcsileg nem támogatott...”⁸⁶

79 Uo.; Az összegben eltérés lehet. vö. *Esti Kurir* szövegével: A bíróság nem ismerte el Huber karmester Zerkovitz társszerzőjének. (1925.04.16.) *Esti Kurir*, 3. (85):6.

80 Az ál-*Árvácska*, akinek két apja van. (1925.04.16.) *Az Újság*, 22. (85):6.

81 Vö. Huber Miksa 20 milliót kap az *Árvácska* tantiémjeiből. (1925.04.16.) *Nemzeti Újság*, 7. (85):6.

82 Huber karmester pöre Zerkovitz Bélával. (1925.04.16.) *Esti Kurir*, 3. (85):6.

83 Zerkovitz húsz milliót köteles fizetni Hubernek. (1925.04.16.) *Az Est*, 16. (85):5-6.

84 Kálmán Imre és Buttykay Ákos.

85 Zerkovitz húsz milliót köteles fizetni Hubernek. (1925.04.16.) *Az Est*, 16. (85):5.

86 Uo.

Szalai azzal érvelt a társszerzőség megállapítása ellen, hogy hasonló perek zúdulnának a bíróságra, ha érvényesítené Huber akaratát. A felperes képviselője pedig ismételten hangoztatta, hogy Huber munkája a partitúra, az elhangzott ígéretet pedig tartani köteles Zerkovitz. De mégis mennyit keresett valójában Zerkovitz? A bírót is ez a kérdés érdekelte, a konkrét összegre kérdezett rá. Zerkovitz kénytelen volt „a nagyjából pontos” bevételt bemondani, melynek függvényében állapította meg a bíróság, hogy mennyit köteles fizetni Hubernek. A társszerzőséget azonban nem állapította meg Földy. „A bíró ezután megkérdezte Zerkovitzot, hogy mennyi volt az *Árvácskából* a jövedelme? Zerkovitz először 15 milliót, azután hosszas ingadozás után 45 milliót, majd 60 milliót mondott. Most, amikor a bíró hangsúlyozottan megkérdezte, hogy leteszi-e az esküt arra, hogy nem volt a jövedelem 100 millió, Zerkovitz azt válaszolta, hogy lehetett 100 millió is. A perbeszéd elhangzása után a bíró kihirdette az ítéletet, amely elmarasztalta Zerkovitz Bélát 20 millió korona tőkének, ennek kamatainak, továbbá 8 millió korona perköltségnek a megfizetésében.⁸⁷ Az ítélet indoklása tényként megállapítja, hogy a felek között oly értelmű megállapodás jött létre, amely szerint, ha a darabnak sikere lesz, akkor Zerkovitz Hubert kellőképpen fogja honorálni. Éppen ezért, miután ez tény, a bíróság fölöslegesnek tartja annak az eldöntését, vajon a felek között fennáll-e társszerzői viszony, mert úgy találja, hogy a megállapodás értelmében a Zerkovitz által is elismert minimális 100 millió korona jövedelemből legalább 20 millió megilleti Hubert. A felek fellebbeztek...”⁸⁸

Az áprilisi tárgyaláshoz pedig kiegészítésként szolgál egy április 18-i cikk Bálint Imre tollából. Azért is külön figyelemre érdemes az írás, mert teljesen más

hangnemben⁸⁹ ír az esetről és Zerkovitz és Huber személyéről, mint azt a korábbi sajtóanyagoknál megszokhattuk. Ugyanakkor Bálint I. nem Hubert védte, hanem Zerkovitz mellett tette le a voksát, az ő művészi nagyságát hangoztatta. Zerkovitz melódiait ismeri a világ, míg Huber „névtelen szerző”.⁹⁰

Finálé: fizet – nem fizet

1925. május 29-én *Az Est* számolt be az ügy ki meneteléről, hiszen több hét állt rendelkezésre a kifizetés rendezésére. A cikk összefoglalta röviden a per állomásait is: „Nagy port vert fel a színházi világban az a pör, amelyet Huber Miksa karmester indított Zerkovitz Béla ellen a Budai Színkörben és később a Király Színházban előadott *Árvácska* című operett miatt. Huber Miksa azt állította keresetében, hogy a Zerkovitztól eldúolt motívumok alapján ő harmonizálta és hangszerelte az *Árvácska* zenéjét és ugyancsak ő írta meg az egész partitúrát. Az elsőfokú tárgyaláson dr. Földy Károly járásbíró húszmillió korona tőke és 8 millió korona perköltség megfizetésében marasztalta el Zerkovitzot. [...] Közben azonban jobbat gondolt és Zerkovitz a múlt napokban kifizette Huber Miksának a megítélt összeget és visszavonta

89 Elvértve, bár találkozhatunk olyan április 16-i beszámolókkal, ahol Zerkovitz zeneszerzői foglalkozásáról idézőjelben szól: „Az *Uncili*, *smuncili* s egyéb közkedvelt áriák illusztris szerzője, a zenei memóriájáról és finom utánérzéseiről előnyösen ismert Zerkovitz Béla állott ma alperesképpen a bíróság előtt, ahol Huber Miksa karmester százötvenmillió korona erejéig keresetett indított ellene azon a címen, hogy... De kezdjük az elejéről. Zerkovitz Béla 'zeneszerző', akit a budapesti művészvilágban némely rossznyelvek Lopkovitz néven szoktak emlegetni, tavaly nyáron nagysikerű operettet írt. A nagysikerű operett címe *Árvácska* volt s olyképpen jött a világra, hogy Zerkovitz Béla – mint Huber Miksa állítja az első tárgyaláson – néhány dalt elfütyült neki, ő pedig lekottázta és megzenésítette, illetőleg meghangszerelte azokat. Mint az előzményekből látjuk, az operettnek már a megfogantatása is annyira eredeti volt, hogy a siker nem maradhatott el. Adták is az *Árvácskát* telt házak előtt derűre-borura Budán, viszont megtörtént időközben az a nagy hiba, hogy Zerkovitz Béla a tantiémek bezsebelése közben a társszerzőről teljességgel megfeledkezett. Mármint Huber Miksa karmesterről, akinek az *Árvácska* multhatatlan szépségű dalait tollba fütyülte...” – tehát így hangzik egy kevésbé „Zerkovitz-párti” tudósítás a tárgyalás utáni napon. Lásd Zerkovitz kikéri magának, hogy ő fütyül. (1925.04.16.) *Magyarország*, 6. (85):6.

90 Igénytelen széljegyzetek a Zerkovitz-perhez. [Bálint Imre] (1925.04.18.) *Esti Kurir*, 3. (87):2.

87 A „végösszeg”, azaz az elsőrendű ítéletben meghatározott pénzbeli kötelezettség helyesen szerepel valami tudósításban. Lásd még A bíróság kötelezte Zerkovitzot, hogy Huber karmesternek 20 milliót fizessen ki. (1925.04.16.) *Világ*, 16. (85):10; Az *Árvácska* fináléja a bíróság előtt. (1925.04.16.) *Magyarország*, 32. (85):10; A „Melódiabajnok” és egy komponista viaskodása egy rossz operettért. (1925.04.16.) *Új Nemzedék*, 7. (85):2.; Zerkovitz Bélát elmarasztalták az *Árvácska*-pörben. (1925.04.16.) *A Nép*, 7. (85):5.

88 Zerkovitz húsz milliót köteles fizetni Hubernek. (1925.04.16.) *Az Est*, 16. (85):5.

azokat a sajtópereket is, amelyeket részben Huber Miksa, részben *Az Est* ellen indított. Zerkovitz, mint mondja, azért tette ezt, mert minden energiáját *A nóta vége* című új darabjának előadására használja fel”.⁹¹

Aki azt gondolta hirtelen, hogy a per (perek) története itt véget is ért, tévedett. Hiszen az imént idézett cikk tartalmára másnap, azaz 1925. május 30-án Zerkovitz reagált egy nyilatkozat formájában, pontosította az információkat. Eszerint nem fizette ki Hubernek az elsőfokú bírósági tárgyalás során megítélt összeget,⁹² mert a védőügyvédek külön megállapodást kötöttek. Összeget nem írt, de feltételezhetjük, hogy kevesebbet, mint 20 millió (és kamatai), hiszen úgy fogalmazott, hogy „csupán annyit, amennyiben...”. A sajtóperekre is kitért: „A következő nyilatkozat közzétételét kéri: *Az Est* tegnapi számában foglalkozott az *Árvácska* ügy befejezésével. Csak az igazság érdekében említtem meg, hogy nem fizettem ki Huber Miksának a megítélt összeget, hanem csupán annyit, amennyiben ügyvédek kölcsönösen kiegyeztek. Az ügy befejezése képpen éppen Huber Miksa visszavonta az ellenem indított kétrendbeli sajtóperét, viszont én is beszűntettem sajtóperemet ellene annál is inkább, mert a közönséget nem pereimmel kívánom foglalkoztatni. Budapest, 1925. május 29-én. Kiváló tisztelettel: Zerkovitz Béla”.⁹³

Amíg a per során Zerkovitz és ügyvédje többször hangsúlyozta azt, hogy igencsak megviseli őt e „rágalmazás”, valamint a „füttyös zeneszerző” és „Lopkovitz” elnevezések, addig több év távlatából Zerkovitz másképp emlékezett vissza a zeneszerzői mivoltát, tehetségét ért kritikákra, gúnyolódásokra és a konkrét esetre.⁹⁴ Ez könnyen felveti azt, hogy Zerkovitz csupán felnagyítja (pl. öngyilkos gondolatok, kimerültség, elutasítás stb.) a tárgyalás során, hogy személyét megviselik ezek a vádak, másrészt – mint tudjuk – sokszor a negatív „reklám” is reklám. Talán ez az eset is ebbe a kategóriába tartozott.

91 Véget ért az *Árvácska* háború. (1925.05.29.) *Az Est*, 16. (120):9.

92 A per elsőfokú kimenetelével, a bírói döntéssel több tudósító nem ért egyet, vagy legalábbis „hiányolja” az érdemi döntést. Huber Miksa 20 milliót kap az *Árvácska* tantiémjeiből. (1925.04.16.) *Nemzeti Újság*, 7. (85):6.

93 Nyilatkozat. (1925.05.30.) *Az Est*, 16. (121):10.

94 Lásd Hatvanéves kislány... [Király Dezső]. (1965.09.26.) *Népszava*, 93. (227):14.

Korabeli sajtóforrások

- Árvácska* – július 1. (1924.06.29.) *Szózat*, 6. (139):14.
- Külföldi igazgatók az *Árvácska* premierjén. (1924.06.29.) *Szózat*, 6. (139):14.
- Hogyan született az *Árvácska*? [Zerkovitz Béla]. (1924.06.29.) *Színházi Élet*, 14. (26):21.
- Árvácska*. [Faragó Jenő] (1924.07.02.) *8 Órai Újság*, 10. (130):7.
- Az *Árvácska* ősszel színre kerül Bécsben. (1924.07.09.) *8 Órai Újság*, 10. (136):7.
- Az *Árvácska* a Király Színházban. (1924.09.05.) *Pesti Napló*, 75. (184):7.
- A Király Színházban szeptember 13-án: *Árvácska*. (1924.09.06.) *Az Est*, 15. (185):9.
- Az *Árvácska* 75-ik előadása a Budai Színparkban. (1924.09.06.) *Az Est*, 15. (185):9.
- (*Árvácska*). (1924.09.14.) *Pesti Hírlap*, 46. (191):15.
- Beszámoló a Budai Színpark négyhónapos szezonjáról. (1924.10.05.) *Színházi Élet*, 14. (40):26.
- Az *Árvácska* századik előadása. (1924.10.10.) *8 Órai Újság*, 10. (213):7.
- Huber Miksa, az *Árvácska* „társzerzője” 75 millió tantiméért pörli Zerkovitz Bélát. [Gy. V.] (1925.01.17.) *Az Est*, 16. (13):5.
- Szerzői tevékenység-e a hangszerelés? (1925.01.18.) *Magyarország*, 32. (14):4.
- Ma tárgyalja a bíróság Zerkovitz Béla és Huber Karmester *Árvácska* pörét. (1925.02.12.) *Az Est*, 16. (34):5.
- Füttyülte-e vagy nem füttyülte? (1925.02.12.) *A Nép*, 7. (34):12.
- Zerkovitz *Árvácska* című operettjét Huber Miksa komponálta. (1925.02.12.) *Új Nemzedék*, 7. (34):8.
- Zerkovitz *Árvácska*-pörében szakértőket hallgatnak ki. (1925.02.12.) *Világ*, 16. (34):12.
- A bíróság elrendelte a bizonyítást a Zerkovitz–Huber-ügyben. (1925.02.12.) *8 Órai Újság*, 11. (34):5.
- Zeneszerző, aki sohasem szerzett zenét. (1925.02.12.) *Új Barázda*, 7. (34):4.
- Zerkovitzot a hangszerelő karmester beperelte. (1925.02.12.) *Az Újság*, 22. (34):8.
- Mennyiben fontos a hangszerelés a zeneműveknél? (1925.02.15.) *Az Újság*, 22. (37):16.
- A bíróság nem ismerte el Huber karmestert Zerkovitz társzerzőjének. (1925.04.16.) *Esti Kurir*, 3. (85):6.
- Az ál-*Árvácska*, akinek két apja van. (1925.04.16.) *Az Újság*, 22. (85):6.

- Huber Miksa 20 milliót kap az *Árvácska* tantiémjeiből. (1925.04.16.) *Nemzeti Újság*, 7. (85):6.
- Huber karmester pöre Zerkovitz Bélával. (1925.04.16.) *Esti Kurir*, 3. (85):6.
- Per az *Árvácska* megzenésítése körül. (1925.04.16.) *Budapesti Hírlap*, 45. (85):9.
- Zerkovitz kikéri magának, hogy ő fűtül. (1925.04.16.) *Magyarország*, 6. (85):6.
- Zerkovitz húsz milliót köteles fizetni Hubernek. (1925.04.16.) *Az Est*, 16. (85):5-6.
- A bíróság kötelezte Zerkovitzot, hogy Huber karmesternek 20 milliót fizessen ki. (1925.04.16.) *Világ*, 16. (85):10.
- Az *Árvácska* fináléja a bíróság előtt. (1925.04.16.) *Magyarország*, 32. (85):10.
- A „Melódiabajnok” és egy komponista viaskodása egy rossz operettért. (1925.04.16.) *Új Nemzedék*, 7. (85):2.
- Igénytelen széljegyzetek a Zerkovitz-perhez. [Bálint Imre] (1925.04.18.) *Esti Kurir*, 3. (87):2.
- Zerkovitz Bélát elmarasztalták az *Árvácska*-pörben. (1925.04.16.) *A Nép*, 7. (85):5.
- Véget ért az *Árvácska* háború. (1925.05.29.) *Az Est*, 16. (120):9.
- Nyilatkozat. (1925.05.30.) *Az Est*, 16. (121):10.
- A New York Kávéháztól a világhírig. Kálmán Imre életútja. (1969.04.12.) *Film, Színház, Muzsika*, 13. (15):24-26.
- Hatvanéves kislány... [Király Dezső]. (1965.09.26.) *Népszava*, 93. (227):14.
- Nagy Ildikó 2001 A Király Színház. In Székely György főszerk. *Magyar Színháztörténet 1873–1920*. Magyar Könyvklub – OSZMI, Budapest. 605–632.
- Székely György főszerk. 1994 *Magyar Színházművészeti Lexikon*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Székely György 2001 A budai színházak. In Székely György főszerk. *Magyar Színháztörténet 1873–1920*. Magyar Könyvklub – OSZMI, Budapest, 191-219.
- Schöpflin Aladár szerk. 1929 *Magyar Színművészeti Lexikon I*. Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, Budapest.
- Schöpflin Aladár szerk. 1929 *Magyar Színművészeti Lexikon II*. Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, Budapest.
- Schöpflin Aladár szerk. 1931 *Magyar Színművészeti Lexikon IV*. Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, Budapest.
- Szalai Emil 1922 A magyar szerzői jog. *Jogállam: Jog- és Államtudományi Szemle*, 5.
- Szalai Emil 1921 A szerzői jog a békeszerződésben. *Jogtudományi Közlöny*, 56. (6).
- Szalai Emil 1935 *Előadóművész, gramofonlemez, rádió: szerzői jogi tanulmány*. Dante, Budapest.
- Zerkovitz.hu. http://www.zerkovitz.hu/z_bela.htm (Letöltés: 2021.12.23.)

Felhasznált szakirodalom

- Brockhaus–Riemann 1985 *Zenei lexikon 3. kötet*. Boronkay Antal szerk. Zeneműkiadó, Budapest.
- Gál Róbert 2007 *Mi muzsikusz lelkek*. Rózsavölgyi és Társa, Budapest.
- Kálai Sándor 2016 A magyar (kelet-európai) médiakultúra első szakasza (1840–1920). In Kálai Sándor szerk. *Médiakultúra Közép-Kelet-Európában*. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 25-38.
- Koch Lajos szerk. 1958 *A Király Színház műsora (Adattár)*. *Színháztörténeti Füzetek 21*. Színház-tudományi és Filmtudományi Intézet – Országos Színháztörténeti Múzeum, Budapest.
- Koch Lajos szerk. 1996 *A Budai Nyári Színkör (Adattár)*. *Színháztörténeti Füzetek 46*. Színház-tudományi Intézet – Országos Színháztörténeti Múzeum, Budapest.